

РАДМИЛА ЖУГИЋ
(Београд)

ПРИДЕВИ КОЈИ СЕ ОДНОСЕ НА ЧОВЕКОВЕ ОСОБИНЕ У ГОВОРУ ОКОЛИНЕ ЛЕБАНА

Придеви јужноморавског говора који се односе на човека класификовани су у овом раду у две групе у зависности од начина на који представници ове говорне заједнице квалификују овај сегмент језичке стварности. Резултати семантичке анализе наводе на закључак да јужноморавски говор има широку лепезу придева негативне конотације везаних за личне особине. Многе придевске лексеме којима се истичу особине човека високо су специјализоване, сужених семантичких поља, а самим тим и бројније у поређењу са стандардним српским језиком.

Придевске лексеме јужноморавског говора (пункт околине Лебана) за означавање особина човека анализираћу на узорку од 185 оваквих лексичких јединица.¹

Придеве из личне картотеке сравнила сам са Речником лесковачког говора Бране Митровића² (скраћено: РЛ) и Речником САНУ од 1. до 14. тома³ (скраћено: РСАНУ). Увидом у ове речнике дошла сам до следећих резултата: I. 1. РСАНУ не потврђује тридесет две придевске лексеме⁴; I. 2. у овом речнику за осамнаест придева из моје грађе није посведочено значење⁵; I. 3. придев **клапушаст** у РСАНУ нема апсолутно поклапање семантичког поља са придевом **клапушес**⁶; I. 4. за пет придева типа **младо-**

¹ Придеви који су у раду анализирани узети су из сопствене збирке дијалекатске лексике (пункт околине Лебана), забележени при теренском истраживању у оквиру програма Одбора за дијалектологију САНУ.

² Брана Митровић, **Речник лесковачког говора**. — Лесковац (Народни музеј у Лесковцу), 1984.

³ **Речник српскохрватског књижевног и народног језика**. — Београд (Српска академија наука и уметности. Институт за српскохрватски језик), 1959–1989. књ. 1–14.

⁴ /брндзав, брндзољив, бузес, вилан, видењав, гиличљив, голорукес, грешован, гро-зешљив, грчав, гутурес, дрвењас, ждроцав, загрљајес, залупајес. Дзивав, јецкав, кабав, кабатан, капелан, кљекав, котрав, котруљав, лакопамес, лењав, мешињав, мизес, мрзошљив, мурес, набудаличав, наглувичав, нашашавичав/.

⁵ /аљав, бељаван, буав, вампирес, врзан, глетав, гњесав, гуљав, дрдав, забравен, зава-тен, заврзан, залупен, дзивав, крњес, малокаван, налстан, настраничав; за придеве: врзан, забравен, зава-тен, заврзан, залупен нисам пронашла значења дата у раду под одредницама — врзати, забравити, захватити, залупити, заврзати.

⁶ РСАНУ одредницу **клапушаст** упућује на **клемпав**, али се у свим примерима које наводи особина клапушастих (клемпавих) ушију односи на животиње.

ликес не може се рећи да нису посведочени, јер би их РСАНУ, с обзиром на исту семантику, а поштујући већ утврђену методологију, подвео под одреднице типа **младоликаст**⁷; II. 1. РЛ није посведочио седамдесет седам придева⁸; II. 2. овај речник не наводи основно значење за придеве **брндџав** и **брндџољив**; II. 3. семантика двадесет три придева у РЛ није идентична са семантиком придева из моје грађе.⁹

Семантичка анализа придева пружа могућност да сагледамо како је конкретна језичка заједница сегментовала један део друштвене стварности (човека и његове особине).

У зависности од начина на који представници испитиваног пункта квалификују човска, придеве сам класификовала у две групе. Прву групу чине придеви који се односе на општи телесни изглед или изглед појединих делова тела, тј. придеви којима су означене манифестативне особине. Другу групу представљају придеви који се односе на карактерне црте личности, тј. придеви који означавају личне особине до којих се долази апстракцијом.

Запажено је да многи од ових придева имају именичке деривате, настале из потребе за језичком економијом.¹⁰ Њихово навођење уз придеве омогућиће да се након изложене грађе установи који од придева имају израженију способност поименичавања — да ли су то придеви негативне или позитивне конотације.

Одреднице ћу давати у дијалекатском изговору мештана. Сугласничка група -ст у финалном положају код придева мушког рода је упрошћена. Сугласник s ћу обележавати са **џ**. Сонант j у интервокалном положају чује се ослабљено па ћу га бележити експонирањем између вокала.¹¹

Код неколико придева који егзистирају само у женском роду нисам успостављала и облике за мушки и средњи род, јер бих на тај начин повредила суштинску информацију о датом придеву.

⁷ /аламуњес, буљес, ђаволес, леворукес, младоликес/.

⁸ /аламуњес, бељаван, болињав, брчкав, будалес, бузес, буљес, вампирес, ветровит, вилењав, врзан, галатљив, гиличљив, голорукес, гњсцав, грозешљив, гутурес, дрвсњас, душован, ждроцав, заврзан, залупајес, заочљив, засебљив, засељив, јецкав, каилян, капелан, килав, клапушес, корав, котруљав, крњес, књвстан, леворукес, лишав, љигав, малодушан, напашавичав, немарљив, немијен, неоправан, несмрсан, омалечак, отворен, патрав, пикљав, повсран, пресдлас, развејан, распарандес, речовит, рогљес, рошав, ругав, савстан, својтљив, слабодушан, сотоњес, староликес, сувачак, сувопарљив, сурес, трткав, тулес, црпуљес, чавуљес, чамутан, чекерес, чкембав, чољав, чутурес, иган, вигљес, шанљак, шебекас, шмокљес/.

⁹ /аљав, глетав, гуљав, загрљајаст, **Д**живав, кљскав, котрав, малокавни, оправан, на- страничав, пилат, приветљив, придављив, пупав, сапстљив, сљупен, смољав, тамљив, тулав, цопаст, узводљив, шандртав, шумоглавас/.

¹⁰ У говорној пракси, многе именице изведене од придева негативне конотације, у експресивном изражавању функционишу као именичко-придевске синтагме: аљка аљава, нљка иљава, рогла рогљеста, тулча тулес и сл.

¹¹ За ове и остале особине овог говора исп.: Павле Ивић, *Дијалектологија српско-хрватског језика, Увод у штокавско наречје*, друго издање. Матица српска, Нови Сад, 1985. стр. 110–125.

I. Придеви који се односе на општи телесни изглед
или изглед појединих делова тела

У оквиру ове групе издвојићу две подгрупе у зависности од тога да ли се придевима квалификује телесни изглед као природна датост или стечена током живота (I. 1.), или је пак настанак придева мотивисан човековим односом према сопственом изгледу тела, односно неких његових конкретних делова (I. 2.). Придеви друге подгрупе носе снажну негативну конотацију која често достиже степен пејоративности.

I. 1.

аљав, -а, -о који није леи, ружан; исп. *груб* /аљча, аљка, аљавко, аљавка/.
болиња́в, -а, -о који *йобољева, болешљив, слабуњав* /болиња́вко, болиња́вка/.
брѹчкав, -а, -о *чије је лице или неки други део шела осуић бубуљицама, бубуљичав* /брѹчкавко, брѹчкавка/.

бу́ав, -а, -о *нашекао, йодбуо услед болесии*.

бу́зес, -ста, -сто који има *дебелу, млохаву, ойушишину доњу усну*.

буљес, -ста, -сто *буљав, буљоок* /буљча, буљка/.

гњѣцав, -а, -о *дежмекасй, здейсй* /гњѣцавко, гњѣцавка/.

грчав, -а, -о *недовољно ухрањен, мршав, слаб* /грчља, грчла, грчличе/.

груб, -а, -о *в. аљав*.

гуљав, -а, -о који је *бледог и исйијеног лица* /гуљавко, гуљавка/.

дрдав, -а, -о који је *заосйао у расйу, који је расйом, висином нижи од йросечног* /дрдавко, дрдавка/.

жуљав, -а, -о који је *заосйао у развоју, слаб, мршав, кржљав* /жуљавко, жуљавка, жуљавче/.

загрља́ес, -ста, -сто *обао, йуначак, загрљасй* (о рукама).

дзи́љав, -а, -о (изговара се са сливеним *дз*) који има *слаб, ослабљен вид, слабовид* /дзи́љавко, дзи́љавка, дзи́љавче, дзи́љча, дзи́љка/.

йљав, -а, -о *разрок, врљоок, зрикав* /йљавко (йљча), йљавка (йљка), йљавче/.

јѣцкав, -а, -о који *замуцкује, зайише у говору, муцав, јецав* /јѣцкавко, јѣцкавка, јѣцкавче/.

ка́ав, -а, -о који је *слабе шелесне консйишйуције, слабашан; неиздржљив у шѣжсим физичким йословима*; исп. *малодушан, малокаван, слабодушан* /ка́авко, ка́авка, ка́авче/.

клапушѣс, -ста, -сто који има *млишаво йовијене, клемйаве уши, клемйав*.

кљѣкав, -а, -о који је у *дугогодишњем, найорном физичком раду исйирошио снагу, онемоћао, ороную* /кљѣкавко, кљѣкавка/.

кљѣкав, -а, -о који има *кљоке, ране, красйе, рањав, красйав*.

колча́ес, -ста, -сто који има *лице округласйог, лойшасйог облика*.

коштиља́в, -а, -о *коме се од йрешѣране мршавосйи назйру косйи, кошйуњав, кошчай* /коштиља́вко, коштилја́вка, коштилја́вче/.

крив, -а, -о *хром* /кривча, кривла/.

крњес, -ста, -сто који има *мали нос* /крњча, крњка, крњче/.

- левору́кес**, -ста, -сто *леворук*.
ли́чан, -чна, -чно *лей*, *наочиш*.
ли́шав, -а, -о *чији су њоједини делови шела прекривени лишајем, лишајив* /лишко/.
малоду́шан, -шна, -шно *в. кабав*.
малока́ван, -вна, -вно *в. кабав* /малока́вко, малока́вка/.
мешиня́в, -а, -о *који је ујадљиво великог шрбуха, шрбушаси*; исп. *чкембав* /мешиня́вко, мешиня́вка, мешиня́вче/.
ми́зес, -ста, -сто *који има лейо, нежно, шишомо лице*.
младоли́кес, -ста, -сто *који по изгледу остивља ушисак младе особе, младолик*.
му́рес, -ста, -сто *шамноуш, црниураси*.
наглуви́чав, -а, -о *који је до извесне мере глув, наглув, шриглув*.
неваља́шан, -шна, -шно *који није лей, ружног изгледа, ружан*.
о́малечак, -чка, -чко *не баш висок, недовољно висок, нижи расшом*.
па́трав, -а, -о *који се услед бола у ногама гега шри ходу, који хода шешко, с муком* /па́травко (па́троња), па́травка/.
пи́кљав, -а, -о *шелесно недовољно развијен, сишан, сишшан*; *низак* /пи́кљавко, пи́кљавка, пи́кљавче/.
пресе́длас, -ста, -сто *угнуш по средини, седласи (о носу)*.
пр́тен, -а, -о *мршав, слаб, нежног здравља*.
пу́пав, -а, -о *заосшао у развоју, закржљао, кржљав, нешриродно великог сшомака* /пу́павко, пу́павка, пу́павче/.
ро́гљес, -ста, -сто *исколачен, разрогачен (о очима); који има шакве очи* /ро́гља, ро́гла/.
ро́шав, -а, -о *чије је лице (или неки други део шела) осушо рохом, рохав* /ро́шавко, ро́шавка, ро́шавче/.
ру́тав, -а, -о *длакав, маљав*.
сапетљив, -а, -о *који се саишлие, сшшиче шри ходу због нешажње, нешре-зносши и сл.* /сапетљивко, сапетљивка, сапетљивче/.
слабоду́шан, -шна, -шно *в. кабав*.
сљу́пен, -а, -о *који је по изгледу, лику, сшши, сшшовешан као неко други; сшшолок* /сљу́пенко, сљу́пенка/.
староли́кес, -ста, -сто *који по изгледу остивља ушисак сшаре особе, који изгледа као сшара особа, сшаролик*.
су́вачак, -чка, -чко *који је у незашној мери сув, слаб, мршав, мршавушан*.
сувопа́рљив, -а, -о (с допуном: на мајку си, на татка си) *који је особину мршавосши, сувоњавосши наследио од мајке, оца; мршав, сувоњав као мајка или ошца*.
су́рес, -ста, -сто *који је оседео, сед* /су́рча, су́рка/.
те́шка (само у женском роду) *која је у другом сшашу, шшрудна, бремениша, носећа*; исп. *товарна*.
това́рна (само у женском роду) *в. шешка*.
тр́ткав, -а, -о *који је по шелу осуш шшрикама, брадавицама, брадавичав*.

- ту̀лав**, -а, -о који из навике држи главу сагнуто, погнуто; исп. тулес / ту̀лавко, ту̀лавка/.
- ту̀лес**, -ста, -сто в. ту̀лав /ту̀лча, ту̀лка/.
- у̀бав**, -а, -о који је пријатног, привлачног спољашњег изгледа, леј, згодан.
- у̀бавачак**, -чка, -чко донекле леј, згодан.
- цопес**, -ста, -сто који је ружног лица са ошуненим, млохавим, ошромбољеним образима /цопина (ж и м рода)/.
- црпуљес**, -ста, -сто који је незграјног, овалног лица са великим образима.
- чавуљес**, -ста, -сто који има искренуша, искривљена усња.
- чекерести** (само мн.) које су различите боје (о очима).
- чкѐмбав**, -а, -о в. мешињав /чкѐмбоња, чкѐмбла, чкѐмбличе/.
- чкѐбав**, -а, -о телесно неразвијен, изузетно мршав, жгољав /чкѐбља, чкѐбла, чкѐбличе/.
- чу̀лес**, -ста, -сто који је без једног дела уха, коме је ухо окрњено /чу̀љко, чу̀љка/.
- чутурѐс**, -ста, -сто који има несразмерно велику главу, главаш /чутуран, чутура/.
- цигљес**, -ста, -сто вижљав, вижљаси.
- игѐљав**, -а, -о мршав, жгољав.
- шебѐкас**, -ста, -сто који је расшом низак, а широких, развијених прса /шебѐкоња/.
- шпиртѐсан**, -а, -о који је веома мршав, сасушен; исцрпљен, изнурен, онемоћао /шпиртѐсанко, шпиртѐсанка/.
- штркљес**, -ста, -сто јако висок, а мршав /штркљан/.

I. 2.

- брндѐзав**, -а, -о слинав; исп. брндѐзѐљив, дѐзивав, мрсољив /брндѐзавко, брндѐзавка, брндѐзавче/.
- брндѐзѐљив**, -а, -о в. брндѐзав /брндѐзѐљивко, брндѐзѐљивка, брндѐзѐљивче/.
- гло̀тан**, -тна, -тно који не одржава ни минималну личну хигијену, веома прљав, нечисти, неуредан; исп. недргав.
- ждрѐцав**, -а, -о који нимало не води рачуна о чистоти одеће коју носи, који је у крајње прљавој, неуредној одећи /ждрѐцља, ждрѐцла/.
- дѐзивав**, -а, -о в. брндѐзав /дѐзивља, дѐзивла, дѐзивличе/.
- кѐтрав**, -а, -о који је чујаве, нејочешљане, неуредне, зашунене косе; исп. котруљав /кѐтравко, кѐтравка, кѐтравче/.
- котруљав**, -а, -о в. кошрав /котруљан, котруљача/.
- љигав**, -а, -о коме шеку на усња љиге, бале, балав /љигавко (љикча), љигавка (љигла)/.
- мрсољив**, -а, -о в. брндѐзав /мрсољивко, мрсољивка, мрсољивче/.
- мршкав**, -а, -о који је прљавог, замазаног лица /мршкавко, мршкавка, мршкавче/.
- недргав**, -а, -о в. гло̀тан /недргавко, недргавка/.

- немијен**, -а, -о који је *џрљавог, неоџраног лица и џела* /немијенко, немијенка/.
- распарандес**, -ста, -сто који је *немарно, нескладно одевен; на коме делови одеће нису усклађени по величини већ висе на њему* /распарандоња, распарандла/.
- шмоќлас**, -ста, -сто који је *немарно, нехајно одевен, аљкав* /шмоќља (шмоќљан)/.
- штроќав**, -а, -о (у појачаном значењу) *на коме је џриметно да се већ дуго није куќао, који од најложење шџроке, џрљавишџине заудара, веома џрљав* /штроќавко (штроќља), штроќавка (штроќла), штроќавче (штроќличе)/.

II. Придеви који означавају карактерне црте личности

- аламуњес**, -ста, -сто *в. лакоџамес*.
- ђран**, -рна, -рно *добар, џошџен, чесџиџи, ваљан*.
- бељаван**, -вна, -вно који је *незгодне нарави, џрек, неџредвидив; џежак за сарадњу*.
- блањав**, -а, -о *џриглуџи, блесастџи, бленџав* /блањавко, блањавка/.
- брндзољив**, -а, -о *незрео, недорастао, балав* /брндзољивко, брндзољивка/.
- будалес**, -ста, -сто *наиван, будаластџи* /будалоња/.
- вампирес**, -ста, -сто *својеглав, неџокоран, џудљив* /вампџр, вампируља (вампџрача)/.
- ветровџт**, -а, -о *лакомислен, неџромишљен, веџройџрасџи*.
- виљан**, -лна, -лно *џлаховиџи, необуздан, виловџи*.
- вилењав**, -а, -о *бесан, разуздан, џомаман*.
- врзан**, -а, -о у изр. *врзан у руке неумешан, невешџи, несџреџтан, смеџен у џослу*; исп. *заврзан* /врзанко, врзанка/.
- галатљив**, -а, -о који *говори ружне, безобразне, ласцивне речи*.
- гиличљив**, -а, -о *голицљив, шкакљив*.
- глетава**, -а, -о у изр. *глетава на раду* *сџор, џиљав* /глетоња, глетавка/.
- голорукес**, -ста, -сто *в. суворукес*.
- грешован**, -вна, -вно који је *(у)чинио грех(ове), грешан*.
- грозешљив**, -а, -о *гадљив* /грозешљивко, грозешљивка, грозешљивче/.
- гутурес**, -ста, -сто *џврдоглав, својеглав, намђорастџи*.
- дрвењас**, -ста, -сто *круџи, усџен у џонашању, џохођењу, дрвенастџи* /дрвењак/.
- душован**, -вна, -вно *човечан, џлемениџи, џравичан, саосеђајан, душеван*.
- ђаволес**, -ста, -сто *враголестџи, џаволестџи*.
- забравен**, -а, -о у изр. *забравен крвај забраван, расејан* /забравенко, забравенка/.
- заватен**, -а, -о у изр. *заватен у мозак који је несџособан да добро размишља, да благовремено и исџравно расуђује*.
- заврзан**, -а, -о у изр. *заврзан у руке в. врзан у руке (џод врзан)* /заврзанко, заврзанка/.

- залупајес**, -ста, -сто који говори којешта, лудешта, који не бира речи /залупајка (ж и м)/.
- заљупен**, -а, -о примитиван, ограничен, зашупан /заљупенко, заљупенка/.
- заочљив**, -а, -о који ошворено, неувјено, без околишења говори истину у очи (неку непријатност) доводећи иако у неприлику онога коме се обраћа /заочљивко, заочљивка/.
- засебљив**, -а, -о себичан, саможив /засебљивко, засебљивка/.
- засељив**, -а, -о тврдоглав, својеглав, задрт /засељивко, засељивка/.
- заулав**, -а, -о будаласт, брљив, шашав /заулавко, заулавка/.
- зборљив**, -а, -о који много збори, говори, прича, говорљив, причљив /зборљивко, зборљивка/.
- кабат** прид. непром. коме се приписује кривица, који се окривљује за нешто, крив; исп. кабатан.
- кабатан**, -тна, -тно в. кабат.
- каил** прид. непром. (само у вези с одричним обликом глагола јесам) који је расположен, вољан, рад да се догоди нешто (искључиво непријатно); исп. каилан.
- каилан**, -лна, -лно в. каил.
- капелан**, -лна, -лно који доноси коначну одлуку о свему у породици испољављујући пријом надмености и охолости, који се слуша без договора.
- килав**, -а, -о недовољно вешт, несирешан, сир /килавко (килча), килавка (килка)/.
- кисел**, -а, -о који својим понашањем према некоме испољавља незадовољство, љутињу, љутишћу.
- коров**, -а, -о који се у ошхођењу држи круто, строго, непристојачно, крут, некомуникативан /коровко, коравка/.
- кљсветан**, -тна, -тно (само у вези с одричним обликом глагола јесам) паметан, уман; уљудан, пристојан.
- лакопамес**, -ста, -сто брзоидеј, лакомислен, непромишљен; исп. аламуњес.
- лењав**, -а, -о в. неработан /лењавко, лењавка/.
- мрзошљив**, -а, -о в. неработан /мрзошљивко, мрзошљивка/.
- набудаличав**, -а, -о помало, донекле наиван, будаласт.
- надигњет**, -а, -о неосновано уображен, надмен, надувен, препоштенан.
- налетан**, -тна, -тно (чешће у вези с одричним обликом глагола јесам) који се прихватила посла у право време, радан, вредан /налетник, налетница/.
- настраничав**, -а, -о који избегава друштво, који није склон дружењу, недружељубив.
- нацапит**, -а, -о груб, набусит, најрасит; исп. напорљив.
- нацорљив**, -а, -о в. нацаит /нацорљивко, нацорљивка/.
- нашашавичав**, -а, -о помало, донекле шашав, ћакнут.
- нељив**, -а, -о в. немарљив /нељивко, нељивка/.
- недотаван**, -вна, -вно неразборит, неразуман /недотавко, недотавка/.
- немаљив**, -а, -о који у тешко савладивом бесу лако испољавља агресију над неким, неурачунљив /немаљивко, немаљивка/.

- нема̀рљив**, -а, -о који се немарно, нехајно односи према послу; немаран, нехајан у односу на сваку другу обавезу; исп. неаљив /нема̀рљивко, нема̀рљивка/.
- нео̀праван**, -вна, -вно коме посао не полази за руком, који нема успеха у послу.
- нерабо̀тан**, -тна, -тно који не воли да ради, који избегава посао, нерадан, лен; исп. лењав и мрзошљив /нерабо̀тник, нерабо̀тница (нерабо̀тничина)/.
- нѐсмрсан**, -сна, -сно који је без милости, милосрђа, немилостив, немилосрдан /нѐсмрсник, нѐсмрсница/.
- о̀праван**, -вна, -вно коме посао иде од руке, који има успеха у послу.
- оратљив**, -а, -о који воли да говори, прича, говорљив, причљив /оратлија, оратлика/.
- отво̀рен**, -а, -о који лако, без иешкоће успоставља комуникацију, комуникативан.
- парла̀најес**, -ста, -сто који много говори, брбљив /парлапајка (м и ж)/.
- пила̀та** вредна, окрејна, сналажљива жена, уз шо и мудра.
- пи́пкав**, -а, -о сјор, ишав /пи́пкавко, пи́пкавка/.
- плиткопа̀мес**, -ста, -сто који је ограничених умних способности, приглуј.
- по̀веран**, -рна, -рно који уме да чува тајну, коме се може поверити тајна.
- приве́тљив**, -а, -о који је ишомог понашања, умљави, симљичан; исп. придављив.
- прида̀вљив**, -а, -о в. иривељив.
- при́трн**, -а, -о 1. веома илашљив, сирашљив. 2. у изр. при́трн на работу у коме је ирисујан сирах да ли ће посао на време и ваљано обавити; веома вредан и ирудолубив.
- про̀гуран**, -рна, -рно сналажљив, сирејан, довиљив.
- пуљив**, -а, -о илашљив, сирашљив /пуљивко, пуљивка/.
- рабо̀тан**, -тна, -тно који воли да ради, радин, вредан, марљив /рабо̀тник, рабо̀тница/.
- разве́јан**, -а, -о који није у стању да задржи јажњу на нечему, расејан /развејанко, развејанка/.
- разро̀гав**, -а, -о који не живи у слози и складу са укућанима, који је склон изазивању свађе и сукоба, свадљив, нешолераншан /разро̀гавко, разро̀гавка/.
- речови́т**, -а, -о који лепо и шечно говори, речив /речлија, речлика/.
- са̀ветан**, -тна, -тно (само у вези с одричним обликом глагола јесам) разуман, разборив, свешан.
- самогла̀ван**, -вна, -вно својеглав, својевољан, шврдоглав; исп. тврдоглавес /самогла̀вник, самогла̀вница/.
- својтљив**, -а, -о својашљив.
- скржав**, -а, -о шкрив, шврдичав; исп. скржљив /скржавко, скржавка, скржавче/.
- скржљив**, -а, -о в. скржав /скржљивко (скржља), скржљивка (скржља), скржљивче (скржличе)/.

- сотоњес**, -ста, -сто који није у сјању да исправно, здраво расуђује, заслеђен, залуђен /сотоња (м и ж)/.
- суворуќес**, -ста, -сто који није вичан послу, коме посао не иде од руке, немешан, невешити, силетин; исп. голорукес /суворуќоња, суворуќла/.
- сурлосан**, -а, -о својеглав, тврдоглав, нейоустљив /сурлосанко, сурлосанка/.
- тамаљив**, -а, -о који је њун зависити, злобе, завидљив, злобан /тамаљивко, тамаљивка/.
- тврдоглавес**, -ста, -сто в. самоглаван /тврдоглавко (тврдоглавоња), тврдоглавка/.
- тегав**, -а, -о који одговлачи да зајочне посао; сјор, њивав /тегавко, тегавка/.
- тугав**, -а, -о веома сјор у послу /тугавко (тугља), тугавка (тугтла)/.
- уилан**, -лна, -лно нерасположен, сејан, шужан, снужден.
- умилан**, -лна, -лно умиљити, мио, љубак.
- узврдљив**, -а, -о који се њонаша према некоме удворички, њонизно, који се додворава некоме /узврдљивко, узврдљивка/.
- умејаћан**, -ћна, -ћно који зналачки и вешито обавља посао, умешан.
- утурљив**, -а, -о који се намеће, напура некоме, намељив.
- чамуган**, -тна, -тно (само у вези с одричним обликом глагола јесам) њамешан, разуман.
- цган** прид. непром. који је незгодне нарави, њрек, намћораст.
- шандрџав**, -а, -о донекле ограничен, блесаст, блесуљав /шандрџавко, шандрџавка/.
- шанљк** прид. непром. умно ограничен, блесав, шашав; исп. шашкњ.
- шашкњ** прид. непром. в. шанљк.
- шумоглавес**, -ста, -сто који својим њонашањем испољава смушеност, збрканост, збркан, њомешен, конфузан /шумоглаво, шумоглавоња, шумоглавка/.

Изложена грађа омогућава извођење следећих закључака:

1. Испитивани говор има широку лепезу придева за квалификацију човека, специфичних по особинама које се њима истичу.

2. Лексеме су специјализоване, сужених семантичких поља, а самим тим и бројније. Као потврду овога наводим неколико група семантички сродних придева.

2. 1. Недовољна телесна развијеност заједнички је елемент у семантичкој структури десетак придевских лексема. Диференцијација међу њима видљива је у остатку семантичке структуре: придевом **дрдав** исказана је особина заосталости у расту; придев **жуљав** везује се за мршаву, закржљалу особу; **коштиљав** приписује човеку особину претеране мршавости до границе када се јасно истичу кости; **омалечак** човек је онај који није баш висок, недовољно висок, нешто нижег раста; придев **пикљав**, уз недовољну телесну развијеност, укључује и диференцијалне елементе ситан, сићушан; низак; **пртен** човек је мршав, слаб, али и нежног здравља; придевом **пулав** најпре се истиче особина заосталости у развоју, али је диференциран допун-

ским семама — који је неприродно великог стомака; придеви **кабав**, **малодушан**, **малокаван**, **слабодушан** везују се за особу слабе телесне конституције која је уз то још и неиздржљива у тежим физичким пословима; лексема **шпиртосан** односи се на особу чија мршавост иде до степена сасушености, али је шпиртосана особа још и исцрпљена, изнурена, онемоћала.

2. 2. За квалификацију човека на основу оних особина лица које представници ове говорне заједнице сматрају релевантним, овај говор има специјализоване лексеме: придев **гуљав** означава особу бледог, испијеног лица; квалификатив **мурес** односи се на особу која је тамнопута, црнпураста; **мизеста** је она особа која има лепо, нежно, питомо лице; придев **колчајес** приписује се особи чије је лице округластог, лоптастог облика; за особу ружног лица са опуштеним, млохавим, отромбољеним образима у овој говорној средини ће рећи да је **цопеста**; придев **црпуљес** односи се на онога који је незграпног, овалног лица са великим образима.

2. 3. Представници овог говора квалификују човека на основу његовог односа према послу и начину на који га обавља следећим придевима: придеви **неработан**, **лењав**, **мрзошљив** односе се на нерадну, лењу особу; за особу која је неумешна, невешта, неспретна, сметена у послу везане су придевске лексеме **голорукес**, **суворукес**, као и придеви у синтагмама (*за*)**врзан у руке**; особина немарног, нехајног односа према послу исказује се придевима **неаљив** и **немарљив**; придев **пипкав** и придев **глетав** у изр. **г л е т а в н а р а б о т у** означавају спору и пипаву особу; **тутава** је она особа која је само веома спора у послу; за човека који се скањује да започне посао, а притом је још и спор и пипав, резервисан је придев **тегав**; радан, вредан и марљив човек је **работан**; придев **притри** у изр. **п р и т р н н а р а б о т у** има појачано значење придева работан; придев **оправан** односи се на човека коме посао иде од руке, који успешно обавља посао; лексема **умејаћан** везује се за умешног, вештог, спретног човека.

2. 4. Овај говор има издиференциране придевске лексеме у чијем је семантичком језгру говорење: придевом **зборљив** приписује се особи својство да много говори, прича, да је говорљива, причљива — придев нема негативну конотацију јер је зборљив човек и комуникативан; придев **јецкав** исказује особину муцавости, јесавости; **галатљив** је онај човек који говори ружне, ласцивне речи; особа која течно и лепо говори је **речовита**; придевом **залупајес** приписује се особи својство да говори којешта, да лупета, а придевом **парлапајес** особина брбљивости.

3. Изложена грађа показује да неки придеви овог говорног подручја немају еквиваленте у стандардном српском језику: **буав**, **бузес**, **гуљав**¹², **ка-**

¹² Придев **гуљав** укључује у своје семантичко поље основно значење придева **бледолик** (1) *који је бледа лица* и придева **испијен** (4. зн. под глаголом **испити**) *исцрпљени, изнурени, унишћени* (дефиниције из РСАНУ) са семама исцрпљен, изнурен које се не односе на опште стање човека, већ су конкретизоване на лице.

бав, мизес, мршкав¹³, патрав¹⁴, преседлас, пртен, распарандес¹⁵, тегав, тулав, тутав, цопес, црпуљес, шебекас, штркљес.

4. Придеви су претежно негативне конотације, а међу њима је мали број оних који немају именичке деривате. Придеви позитивне конотације изузев неколико њих (**зборљив, речовит, работан, оратљив**), немају својство поименичавања.

5. Многе придевске лексеме којима се истичу особине човека високо су специјализоване¹⁶, сужених семантичких поља, а самим тим и бројније у поређењу са стандардним српским језиком.

Анализирана придевска лексика испитиваног пункта даје повода да се на крају закључи да је овај сегмент ванјезичке стварности симболизован већим богатством језичког знака него стандардно-књижевни идиом.

Резюме

Радмила Жугић

ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ, ОБОЗНАЧАЮЩИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧЕЛОВЕКА В ГОВОРЕ ОКРЕСТНОСТЕЙ ГОРОДА ЛЕБАНЕ

В работе анализированы прилагательные южноморавского говора (пункт в окрестностях г. Лебана), относящиеся к человеку. Прилагательные разделены в две группы, в зависимости от того, каким способом представители изучаемого говора квалифицируют человека.

Результаты семантического анализа показывают, что многие из прилагательных, выявляющих характеристики человека, являются высоко специализированными, со сжатыми семантическими полями, и поэтому более многочисленными по сравнению со стандартным сербским языком.

Некоторые из этих прилагательных не имеют эквиваленты в стандартном языке.

На основании приведенных лексическо-семантических данных приходится к выводу, что этот сегмент внеязыковой действительности характеризуется большим богатством языкового знака, чем стандартно-литературный идиом.

¹³ РСАНУ доноси придев **мусав** у зн. (1. а.) *зайрљан, умазан, ѓрљав (о човеку, оди деловима човечјег тела)*. Примери којима ово значење потврђује односе се на загрљаног, умазаног, прљавог човека уопште, као и на конкретне делове тела (ноге и лице) са овом особином. Придев **мршкав** има сужено семантичко поље и односи се само на лице.

¹⁴ РСАНУ је посведочио придев **тегав** (1. а.) *који се тегав, љубва ѓри ходу*. Потврде за ово значење односе се и на животиње и на људе. Из примера који се односе на човека који је тегав видимо да је ова особина последица човекове претеране дебљине, тромости.

¹⁵ Придеви **распарандес** и **аљкав** имају једну заједничку нијансу — *немаран у одевању*, али се разликују у остатку семантичке структуре (зн. аљкав проверено у РСАНУ).

¹⁶ Осим наведених примера у закључној напомени под 2. 1., 2. 2., 2. 3., 2. 4. на 15. и 16. стр., в. нпр. и придеве који означавају однос човека према личној хигијени: **глотан, ждроцав, мршкав, недргав, немијен, штрокав**.